

Kocsis, K. (ed.): South Eastern Europe in Maps. 2nd, Revised and Expanded Edition. Geographical Research Institute Hungarian Academy of Sciences. Budapest, 2007. 136 old.

A cím szerény, a teljesség igénye nélküliséget sugallja. Ennek manapság egyébként nehéz is lenne eleget tenni. Húsz évvel ezelőtt talán könnyebb lett volna: akkor négy állam osztozott a területen, most pedig – Szerbia és Montenegró szétválásával – már kilenc. Ezalatt sok minden történt, és ki tudja, hogy az osztódási folyamat véget ért-e már? A koszovói kérdés még rendezésre vár, de az Ahtisaari finn diplomata nevével fémjelzett ENSZ-tevékenység és a felkínált „útiterv” sem a szerbeket, sem pedig az albánokat nem elégítette ki. Mégsem tartható fenn sokáig, hogy a *de jure* állapot (Koszovó Szerbia része) és a *de facto* helyzet (több mint 1,3 millió albán alig 100 ezer szerb ellenében 1999-ben) ennyire ellentmondásban álljon, ráadásul a terület státusa ENSZ protektorátus. (Adatok a könyvből, a kommentár saját.)

A kiadványra visszatérve: a gondok Délkelet-Európával rögtön a régió lehatárolásával megkezdődnek (ám ha a vélemények meg is oszlanak, távolról sem annyira, mint Kelet-Közép-Európa esetében). A fogalom időbeni változásáról röviden szó esik (9–10 old.). Balkán vagy Délkelet-Európa? Előbbi már a 19. sz. elején felbukkant, és akkor azokra a területekre értették, amelyek a karlócai békét követően az Oszmán Birodalmon belül maradtak. Délkelet-Európa fogalma viszont a 19. sz. végén keletkezett, É-i határát akkor a Kupa–Száva–Duna (vagy az Isonzo–Száva–Duna) vonala jelölte ki. D-en nem tart a Földközi-tengerig, csupán a görög, ill. török határig. A könyv tehát az egykori Jugoszláviát, Albániát, Romániát, Bulgáriát magában foglaló területre terjed ki. Az utóbbi időben – főleg a két utóbbi ország EU csatlakozása tükrében – az első kettő térsége Nyugat-Balkán (Western Balkan) néven híresült el.

A természeti viszonyok (11–25. old.) kulcsszerepet játszanak a településszerkezet kialakulásában, a gazdálkodás, a földhasználat változásában, a közlekedési és szállítási hálózatok kifejlődésében, a turizmus alakulásában. A kiadványban a földtani-domborzati viszonyok, az éghajlati feltételek, élővizek, talajok, ásványi anyagok rövid ismertetését a természet- és környezetvédelem problémái követik.

Délkelet-Európa mint régió mégis leginkább etnikai sokszínűségéről ismert, mégpedig a népvándorlás óta. Arra is bizonyítékul szolgál, hogy különböző korok birodalmi (római, frank birodalom), mintegy természetes létformát biztosítva már korábban is keretül szolgáltak a kisebb népek számára. Az itteni államalakulatok a középkorban a Bizánci Császárság vazallusai lettek, de virágzó, független korszakokat a bolgár, szerb, horvát stb. történelem egyaránt képes felmutatni. Később (15–16. sz.) szinte az egész régió az oszmán törökök fennhatósága alá került, és ez a helyenként fél évezredre kiterjedő uralom erősen visszavetette a társadalmi-gazdasági fejlődést. A Monarchia által anektált Szandzsák és Törökország között még a 20. sz. elején is határ húzódott. A balkáni felszabadító mozgalmak viszont nem fejlődhetek volna az Orosz Birodalom hathatós támogatása nélkül – a 19. sz. kezdetétől. A régió történelméről szóló fejezet (26–36. old.) éppen a második évezred történéseit századokra lebontó tíz bélyegterkép mozaik jóvoltából válik élővé és érthetővé, de főleg térben is pontosan elhelyezhetővé.

A humánföldrajz rokontudományainak művelői számára nyilván az etnikai és vallási térszerkezetet, valamint az ezekkel szorosan összefüggő 20. sz.-i vándorlási, többnyire kényszer migrációs folyamatokat bemutató fejezet (37–64. old.) szolgálhat forrásanyagul. A két oldalas térképeken a többségi etnikum területi foltokkal került ábrázolásra (1910, 1991, 2001). A táblázatok közül a legterjedelmesebb országokként és régióként mutatja

be az etnikai megoszlást két időintervallumra: az 1920 körüli és a mostani ezredforduló népszámlálási adatok alapján. Koszovó, a Vajdaság, Erdély és Bosznia-Hercegovina „problémás” térségeinek tarka nemzetiségi megoszlását az átlagosan tízévenként ismétlődő népszámlálási adatokat tartalmazó táblák ismertetik. Külön táblázat foglalkozik a vallási megoszlással, hiszen a régió a nyugati kereszténység és az ortodoxia, valamint az iszlám ütközőzónájaként ismert. A nemzetközi és régiók közötti vándorlást a legmozgalmasabb időszakok (1918–1923, 1938–1944, 1944–1951, 1989–2002) migrációit ábrázoló karto-diagrammok ábrázolják.

A településföldrajzi fejezetből (65–74. old.) az olvasó elképzelést nyerhet arról, hogy a régió eredendően paraszti társadalmaiban a kapitalista fejlődés során hogyan indult meg lassan az urbanizáció, majd miként gyorsult fel a szocialista korszakban. A városiasodás – mostanra erős lecsengést mutató – folyamatát oszlopdiagram mutatja be. Táblázat szól a nagyvárosok népességszám szerinti sorrendjének átrendeződéséről az 1950-es évektől a millenniumig.

Röpke néhány oldal (75–78. old.) vezet át a gazdasági fejezetekhez, ez mégis fontos, mivel GDP adatokkal (és térképekkel) ábrázolja Délkelet-Európa leszakadását a kontinens többi részétől, és felzárkózási erőfeszítéseinek eredményeit (1913, 1938, 1973 évi adatok). A belső regionális különbségeket is sikerült érzékeltetni.

Az ipari termeléssel foglalkozó fejezet (79–88. old.) elején komoly hangsúlyt kap a régió periférikus helyzetének, a szektor megkésett fejlődésének érzékeltetése, amelyet az ásványi erőforrások viszonylagos bősége ellenére végül is külső tényezők (háborús erőfeszítések, gazdasági elszigeteltség, ill. integráció) kényszerítettek ki. Jelentőségéhez képest talán aránytalanul kevés helyet kap a szocialista fejlődés, igaz, ábra sem igen akad, amit magyarázni kellene. Annál több térkép (részesezés a hazai termékből, közvetlen külföldi beruházások) és diagram mutatja az 1990. évek eleji politikai változásokat követően a gazdasági ágon belül kibontakozott folyamatokat (a termelés volumene 1993-ra a korábbi felére vagy még az alá süllyedt, az ipari foglalkoztatottak aránya 40–80%-ra csökkent). A korábbi szervezeti keretek szétesésével – a többi egykori szocialista országhoz hasonlóan –DK-Európában is kereslet-csökkenés, piacvesztés következett be, a stabilitás hiánya, helyi háborúk bizonytalanságot okoztak, dezindusztrializációs mozgásokat indítottak el. A fejezetet országonkénti áttekintés zárja; a heterogén jelleget mutatja, hogy végül az ipar fellendülésével a 2005. évi ipari termelés éves növekedése 1,7% és 7% közötti értékeket mutatott országonként.

Az energiaszektor külön fejezetet kapott (89–96. old.), ami jelentőségét mintegy kiemeli. Szó esik itt Románia gazdagságáról és a többi ország szegénységéről a hazai energiaforrások területén, az igen változó energetikai szerkezetről (a széntől a megújuló energiaforrásokig), a hálózatok szétszabdaltságáról, az atomerőművekkel kapcsolatos kérdésekről, a hatékonysági problémákról, az EU csatlakozást követő liberalizációról stb. Az olaj-, földgáz- és villamos távvezetékek hálózatát ábrázoló térképeken a működő és tervezett vezetékek is feltüntetésre kerülnek.

A mezőgazdaság (97–106. old.) fejezet elejére táblázat került, az ágazatot jellemző mutatók (részesezés a GNP-ből, foglalkoztatottak aránya, külkereskedelem) értékeinek országonkénti bemutatásával. A fejezet lehetőséget nyújt a földhasználat kategóriák szerinti megoszlás ill. elterjedés alapján történő térképes bemutatására. A topográfiai és kultúrák szerinti rész után a külkereskedelmi kapcsolatok leírása következik. Az ágazat mélyreható szervezeti átalakuláson ment keresztül a legtöbb országban; a folyamat a birtokszerkezetre is jelentős hatással volt.

A közlekedési hálózat (107–125. old.) fejlesztése és modernizálása, fejlett logisztikai rendszerek kialakítása a régió Európához történő felzárkóztatásának egyik alapköve.

A közlekedési ágak (vasúti, közúti, légi és vízi) szerinti leírást a hálózatot ábrázoló, ill. a forgalmat bemutató kétoldalas térképek kísérik. Említésre kerülnek a fejlesztés alatt álló európai hálózatok, ill. a délkelet-európai útvonalak csatlakozási lehetőségei. A piacgazdasági verseny, a globalizációs kihívások, és az EU piacának most zajló és távlati bővítése rakodóhelyek, tárolóterületek folyamatos bővítését, gépek beállítását, terminálok és irodák létesítését igényli az adriai-tengeri (Rijeka, Koper, Split) és Constanța melletti kikötőkben. A feladat roppant nagy, de a fejlesztésekhez az EU hajlamos támogatást nyújtani, mert azok napokkal rövidítik le a szállítási időt.

A könyv utolsó fejezete az idegenforgalommal foglalkozik (126–130. old.). A vonzó tényezők (pl. 31 Unesco Világörökséghez tartozó objektum) és a fogadó kapacitások bemutatása után a régiót látogatók száma szerepel egy térképen. Délkelet-Európa lehetőségei a turizmus területén még távolról sincsenek kihasználva.

A Délkelet-Európa térképekben c. könyv azt nyújtja, amit címében ígér. A regionális földrajzi tudásanyagot bőségesen illusztrálja; így teszi mondandóját könnyen emészthetővé az olvasó számára. A régió jelenlegi állapotát igyekszik hűen ábrázolni, de itt-ott az előzményekre és okokra is rávilágít, annyira, amennyire azt a terjedelem lehetővé teszi.

A könyv (magyarul és angolul 2005-ben megjelentetett) első kiadásának szerzői 2006-ban Akadémiai Díjban részesültek.

BASSA LÁSZLÓ